

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

ПРОЦЕНКО АНДРІЙ ТАРАСОВИЧ

УДК 340.134:336.711(477)

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ
ОБИГУ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Ірпінь – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у Міжрегіональній академії управління персоналом.

Науковий керівник – доктор юридичних наук, професор
ПОДОЛЯКА Анатолій Миколайович,
завідувач кафедри історії та теорії держави і права
Міжрегіональної академії управління персоналом.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
РЯДІНСЬКА Валерія Олександрівна,
Державний науково-дослідний інститут
МВС України, завідувач науково-дослідної
лабораторії проблем правового та організаційного
забезпечення діяльності Міністерства.

кандидат юридичних наук, доцент
БРИГІНЕЦЬ Олександр Олексійович,
доцент кафедри фінансового права Університету
державної фіскальної служби України.

Захист відбудеться «9» грудня 2016 року о 09 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 27.855.02 Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, м. Ірпінь, вул. Садова, 55.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Університету державної фіскальної служби України за адресою: 08201, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31

Автореферат розіслано «08» листопада 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Т.О. Мацелик

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Електронні гроші, які з'явилися наприкінці 80-х років минулого сторіччя, з часом зазнали стрімкого розвитку й дедалі більше захоплювали фінансовий ринок. За даними Банку міжнародних розрахунків, обсяг транзакцій з обігу електронних грошей у 2005 р. склав 41 млн доларів, у 2010 р. – 25 млрд доларів, у 2015 р. – 400 млрд. доларів. Популярність електронних грошей привернула увагу до проблеми вивчення їх сутності, окреслення місця таких грошей у системі сучасних грошей та на ринку платіжних послуг, визначенні правових основ їх функціонування.

В зарубіжних країнах теоретичні дослідження економічних, технічних та юридичних аспектів емісії та обігу електронних грошей розпочалися майже відразу після їх появи на ринку, а в 1998 р. Європейський центральний банк, спираючись на проведений Європейським грошово-кредитним інститутом аналіз, уже відзначив потребу в законодавчому закріпленні чітких правил, що регулювали б відносини з емісії електронних грошей. Відтоді правове регулювання обігу електронних грошей в країнах ЄС постійно розвивається.

Незважаючи на те, що в інших державах протягом двох десятиріч розвивалося фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей, в Україні навіть не робилося спроб щодо розроблення спеціальних нормативних актів, які б врегульовували подібні правовідносини, у той час як із початку 2000-х років на території нашої країни розпочали активне функціонування такі оператори електронних грошей як WebMoney Transfer, Limonex, UkrMoney, Яндекс.Деньги та інші. За аналітичними підрахунками (офіційні статистичні дані відсутні), ринок електронних грошей в Україні в 2003 р. складав 308,64 млн. грн, а в 2015 р. – 1,85 млрд грн.

Відсутність нормативного регулювання емісії та обігу електронних грошей в Україні породжувала масу правових проблем, оскільки функціонування операторів електронних грошей в умовах правової невизначеності давало їм можливість для зловживань, створення схем податкової оптимізації, що межували з ухиленням від сплати податків, дозволяли використовувати грошові кошти в незаконних угодах, а інших учасників фінансового ринку з обігу електронних грошей ставили у невігідне становище, оскільки держава не забезпечувала їм надійного правового захисту і т.ін.

Перший нормативний акт (Положення про електронні гроші, затверджене Постановою Національного банку України № 178) було прийнято лише в 2008 р., і до того часу в українській юридичній науці були майже відсутні дослідження, присвячені проблемі обігу електронних грошей, у той час як зарубіжні науковці – А. Берентсен, М. Бернкопф, А. Вільфер, А. Грінспен, Ч. Гудхарт, О. Іссінг, Р. Калакота, К.Д. Кемпбелл, Р.Дж. Кемпбелл, М. Кінг, Б. Коен, Д. МакЕндрюс, Л. Мейер, Р.Л. Міллер, А. Принц, П. Самуельсон, Т. Танака, Дж. Тобін, Б. Фрідмен, Ч. Фрідмен, Д. Хамфрі, П. Хартман, Г. Хеббик, Д. Чоум та ін., приділяли увагу аналізу місця електронних грошей в сучасній системі грошей, їх економічній та юридичній природі, визначенню перспектив їх функціонування, впливу таких грошей на макроекономічні показники і майбутнє центральних банків та грошово-кредитну політику, досліджували проблеми емісії, обігу і правового регулювання електронних

грошей.

Сформоване науковцями теоретичне підґрунтя дозволило урядовцям створити ефективну систему регулювання емісії та обігу електронних грошей, відому як «європейська модель регулювання обігу електронних грошей», що була спочатку реалізована в нормах Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського союзу 2000/46/ЄС «Про діяльність установ у сфері електронних грошей і пруденціальний нагляд за ними» (англ. Directive 2000/46/EC of the European Parliament and of the Council of 18 September 2000 On the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions), а потім, з урахуванням практики її застосування та змін, що відбулися у технологічних аспектах електронних грошей, у нормах Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2009/110/ЄС «Щодо започаткування та здійснення діяльності установами – емітентами електронних грошей та пруденційний нагляд за ними, що вносить зміни до Директиви 2005/60 EC та 2006/48 EC та скасовує Директиву 2000/46/ЄС» (англ. Directive 2009/110/EC of the of the European Parliament and of the Council of 16 September 2009 On the taking up, pursuit of and prudential supervision of the business of electronic money institutions amending Directives 2005/60/EC and 2006/48/EC and repealing Directive 2000/46/EC).

Прагнення України до Євроінтеграції обумовили розвиток правового регулювання обігу електронних грошей (було прийнято ряд змін до нормативних актів, які забезпечували юридичне підґрунтя для емісії та обігу електронних грошей, та Постанову Національного банку України «Про електронні гроші» № 481 від 04.11.2010, розроблену відповідно до норм Директиви 2009/110/ЄС з певними відхиленнями), що дало поштовх теоретичним дослідженням феномену електронних грошей, їх емісії та обігу українськими науковцями. На сучасному етапі окремими аспектам обігу електронних грошей присвячували свої роботи Ю.С. Крупнов, С.В. Міщенко, Ф.Шостак, М.П. Березіна, А.В. Беліч, Б.С. Івасіва, Л.М. Красавіна, А.М. Мороз, М.І. Савлук, І.В. Пенькова, В.М. Усоткін, А.П. Дьяков, Д.А. Кочергін, С.В. Криворучко та інші. Правових засад функціонування системи електронних платежів у сфері електронної комерції торкався у своєму дисертаційному дослідженні І.О. Трубін (2012 р.).

Втім, враховуючи новизну інституту електронних грошей, на сучасному етапі залишається чимало суперечливих питань та недостатньо розроблених теоретичних положень. Немає й комплексного дослідження проблем правового регулювання емісії та обігу електронних грошей, вимагають уточнення теоретичні аспекти фінансово-правової природи електронних грошей та їх видів, назріла необхідність вдосконалення законодавства щодо обігу електронних грошей в Україні.

Крім того, у вітчизняному науковому дискурсі майже немає досліджень фінансово-правової сутності та правового статусу криптовалют, у той час як зарубіжні науковці, у тому числі країн пострадянського простору (А.Н. Бегер, Н.П. Варфоломеєва, Д.С. Вахрушев, О.Г. Волевіз, О.І. Зайцева, О.В. Железов, А.В. Квітка, Д.П. Купріянов, В.А. Кутирін, Д.О. Ломовцев, Д.Н. Лскавян, Е. Мак, К.В. Нікітін, Е. Сейтим Айганім, К.В. Сомік, А.В. Федоров Д.Б. Фролов, О.П. Чунарев тощо), приділяють зазначеному питанню пильну увагу. Усе зазначене

вище й обумовило актуальність та новизну теми дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження проведено на виконання Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015, Плану заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» на 2016 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.03.2015 № 213-р., ст. 20 п. 63 та глави 4 Плану заходів з імплементації Угоди про асоціацію між Україною, з одного боку, та Європейським Союзом, Європейським Співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншого, на 2014–2017 роки, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 вересня 2014 року № 847-р. Тему дисертації затверджено Вченою радою Міжрегіональної академії управління 27 травня 2015 року (протокол № 5).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі здобутків вітчизняної та зарубіжної правничої науки, а також чинного законодавства України та зарубіжних країн і практики його реалізації осмислити й розкрити фінансово-правову сутність електронних грошей, дослідити проблеми правового регулювання їх обігу й визначити перспективні напрями вдосконалення такого регулювання в Україні.

Відповідно до поставленої мети визначено основні *завдання* дисертаційного дослідження:

- визначити місце електронних грошей у теорії сучасних грошей шляхом аналізу підходів до фінансово-правової сутності грошей (еволюційного та функціонального) і дослідження особливостей грошей як економіко-правового інституту на сучасному етапі;
- проаналізувати фінансово-правову природу електронних грошей та надати їх класифікацію;
- встановити причини, що обумовили розвиток правового регулювання емісії та обігу електронних грошей в зарубіжних країнах, та виокремити етапи такого розвитку;
- розглянути підходи до фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей, що склалися в зарубіжних країнах на сучасному етапі;
- визначити методи фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей, притаманні нормативному підходу до такого регулювання, що сформувався в країнах ЄС;
- проаналізувати етапи становлення та розвитку фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в ЄС;
- розглянути наслідки уніфікації законодавства країн ЄС до норм Директив ЄС, якими врегульовувався обіг електронних грошей;
- з'ясувати стан правового регулювання обігу електронних грошей та основні тенденції розвитку такого регулювання в ЄС;
- дослідити етапи розвитку фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в Україні;
- визначити правовий статус видів електронних грошей, які функціонують на фінансовому ринку України на сучасному етапі;

- розкрити правовий статус криптовалют у зарубіжних країнах та визначити перспективи нормативного закріплення їх обігу в Україні;
- з'ясувати проблеми, що виникають під час обігу електронних грошей в Україні, та запропонувати шляхи їх вирішення;
- сформулювати пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства з метою підвищення ефективності правового регулювання обігу електронних грошей в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі правового регулювання функціонування систем електронних грошей як в Україні, так і в зарубіжних країнах.

Предметом дослідження є правове регулювання обігу електронних грошей в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять положення діалектики як загальнонаукового методу пізнання явищ об'єктивної дійсності, інші загальнонаукові та спеціальні методи, а саме: формально-логічний, історико-правовий, системного аналізу, порівняльний, статистичний, застосування яких дає можливість досліджувати проблеми в єдності їх соціального змісту і значення. Застосування історико-правового методу сприяло вивченню генези наукових досліджень розвитку грошей та електронних грошей, законодавства ЄС та України щодо обігу електронних грошей (підрозділ 1.1, 2.1, 2.2). Використання формально-логічного методу дозволило визначити основні напрями вдосконалення законодавства щодо правового регулювання обігу електронних грошей в Україні (підрозділ 3.2). У процесі аналітичного огляду фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей та криптовалют деяких зарубіжних країнах та в Україні було використано порівняльний метод, що дало можливість сформулювати рекомендації з виокремлення перспективних напрямів розвитку законодавства України щодо обігу електронних грошей та визначення правового статусу криптовалют (підрозділ 1.2, 2.1, 3.1).

Науковим підґрунтям дисертаційного дослідження стали наукові праці фахівців у галузі фінансового права та економіки, зарубіжних науковців, а також досвід фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в зарубіжних країнах.

Нормативно-правову базу дослідження склали нормативні акти ЄС (Директиви щодо врегулювання обігу електронних грошей 2000/46/ЄС та 2009/110/ЄС), норми законодавчих актів країн ЄС щодо імплементації норм Директив ЄС 2000/46/ЄС та 2009/110/ЄС в національне законодавство), нормативні акти зарубіжних країн, що врегульовують емісію й обіг електронних грошей та криптовалют на їх території, постанови та розпорядження Національного банку України щодо емісії та обігу електронних грошей в Україні.

Інформаційну й емпіричну основу дисертаційного дослідження становлять аналітичні дані щодо обігу електронних грошей міжнародних, зарубіжних та національних банків, статистичні дані, судова практика, довідкова література, публікації в періодичних виданнях тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером розглянутих питань дисертація є одним із перших комплексних монографічних

досліджень, у якому формулюються певні поняття, робляться теоретичні узагальнення й практичні рекомендації спрямовані на вдосконалення правових основ обігу електронних грошей в Україні:

уперше:

– дається визначення криптовалют як особливого виду електронних грошей, що являють собою зашифрований спеціальною програмою код, який розраховується за специфічним алгоритмом, що здійснюється групою обчислювальних потужностей, фіксується, зберігається на електронному носії та приймається як засіб платежу, якому притаманний піринговий характер, відкритий код, децентралізація та відсутність гарантованого забезпечення;

– визначено, що моделі правового регулювання обігу електронних грошей в зарубіжних країнах різняться залежно від визначення фінансово-правової сутності таких грошей (європейська модель визначає електронні гроші як особливий об'єкт речових прав (гроші в особливій формі), а фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей має нормативний характер; у американській моделі гроші визначаються як засіб обміну, що погашається чи не погашається грошима і зберігається в електронному вигляді, а фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей має рекомендаційний характер);

– на підставі дослідження досвіду ЄС щодо правового регулювання обігу електронних грошей (Директив 2000/46/ЄС та 2009/110/ЄС) визначено, що при встановленні нормативних вимог до установ у сфері обігу електронних грошей необхідно застосовувати збалансований підхід, котрий враховує як публічно-правові, так і приватні інтереси всіх учасників обігу електронних грошей;

– аргументовано нетотожність понять «криптовалюти» та «віртуальні валюти», бо віртуальні гроші за своєю фінансово-правовою природою є внутрішньою електронною валютою мережеских співтовариств, сфера використання яких обмежена придбанням та продажем віртуальних товарів всередині такого співтовариства;

– запропоновано на території України унормувати обіг криптовалют, що сприятиме трансформації українського фінансового ринку в більш сучасну форму, оскільки світовий досвід підтверджує, що заборона урядом криптовалют на території країни не стримує процесів їх обігу;

удосконалено:

- аргументацію щодо визначення електронних грошей як нової, еволюційної форми грошей, що утворилася в результаті втрати грошами внутрішньої вартості та розвитку безготівкових розрахунків, шляхом поєднання фінансових та технічних інструментів;

- визначення особливостей електронних грошей, до яких віднесено те, що електронні гроші за своєю фізичною сутністю є спеціалізованим електронним імпульсом (файлом), який записаний на носії, містить характеристику грошей та кількісне вираження вартості грошового еквівалента, є передплаченим фінансовим продуктом, що випускається після отримання емітентом грошових коштів у розмірі, не меншому вартості грошового еквівалента, та є зобов'язаннями емітента, якому кореспондується право вимоги до власника таких електронних грошей щодо їх погашення;

– періодизацію розвитку фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в ЄС залежно від прийняття та дії Директив 2000/46/ЄС та 2009/110/ЄС, що дозволило вказати перспективні напрями розвитку правового регулювання обігу електронних грошей в Україні як країні, що обрала європейську модель фінансово-правового регулювання емісії та обігу електронних грошей;

– обґрунтування правового статусу фіатних та нефіатних електронних грошей, які перебувають в обігу на сучасному етапі на фінансовому ринку України (GlobalMoney, ПРОСТІР, WebMoney);

– характеристику причин, що обумовили необхідність розвитку нормативного регулювання обігу електронних грошей у різних країнах та в Україні;

дістали подальшого розвитку:

– аналіз еволюційного розвитку форм грошей та їх функцій як багатоаспектної, міжгалузевої та історично мінливої категорії, що розвивалася, набувала нового змісту та ускладнювалася зі зміною суспільно-економічних відносин, і на сучасному етапі не має власної субстанціональної вартості, обіг яких обумовлюється лише вірою їх одержувачів у те, що вони зможуть використати гроші для забезпечення своїх майбутніх платежів, яка підтримується державою за допомогою правового регулювання та методів економічної політики;

– класифікація електронних грошей за критеріями типу носіїв, ступеня ідентифікації користувача, ліміту вартості, розрахункової одиниці, емітента, процедури завантаження, мультивалютних функцій, способу зберігання, строку обігу;

– визначення методів фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей у зарубіжних країнах;

– дослідження процесу уніфікації національного законодавства у країнах ЄС щодо правового регулювання обігу електронних грошей відповідно до норм Директиви 2009/110/ЄС, внаслідок чого визначено основні тенденції розвитку національного законодавства та рамки можливих відхилень від норм цієї Директиви, що є допустимими в таких країнах;

– характеристика основних тенденцій фінансово-правового регулювання емісії та обігу електронних грошей в ЄС, до яких віднесено уніфікацію категоріального апарату, запровадження спрощеного режиму функціонування емітентів електронних грошей, лібералізацію вимог, що встановлюються для емітентів електронних грошей;

– аналіз поетапного розвитку фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в Україні, визначення етапів його трансформації, обумовлених впливом на норми національного законодавства положень Директив 2000/46/ЄС та 2009/110/ЄС;

– дослідження правового статусу криптовалют та стану правового регулювання їх обігу в різних країнах;

– формулювання основних напрямів удосконалення правового регулювання обігу електронних грошей в Україні;

– обґрунтування необхідності прийняття Закону України «Про емісію та обіг електронних грошей», ряду Постанов Національного банку України, а також внесення змін до Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», Цивільного кодексу України, Податкового кодексу України та інших нормативних

актів, що сприятиме усуненню колізій у чинному законодавстві, упорядкуванню та систематизації наявного нормативного матеріалу, гармонізації норм національного законодавства щодо обігу електронних грошей з законодавством ЄС.

Практичне значення одержаних результатів визначається можливістю їх використання:

– у науково-дослідній сфері – як основи для подальшої розробки правових та організаційних засад обігу електронних грошей в Україні (акт впровадження від 30 жовтня 2015 р.);

– у навчальному процесі – під час викладання курсів «Фінансове право», «Банківське право», «Судові та правоохоронні органи», підготовки підручників, навчальних посібників із зазначених предметів (акт впровадження від 12 грудня 2015 р.);

– у сфері правотворчості – при підготовці змін та доповнень до нормативних актів, що стосуються обігу електронних грошей в Україні (акт впровадження від 30 жовтня 2015 р.).

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційної роботи неодноразово обговорювалися на міжкафедральних семінарах Інституту права імені князя Володимира Великого Міжрегіональної Академії управління персоналом. Основні положення дисертації, теоретичні та практичні висновки й рекомендації оприлюднені у доповідях та повідомленнях на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Європейські тенденції правового регулювання обліку електронних грошей» (м. Одеса, 11–12 грудня 2015 р.), «Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні» (м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2016 р.), «Актуальні питання розвитку та взаємодії приватного та публічного права» (м. Львів, 18–19 березня 2016 р.), «Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи» (м. Дніпропетровськ, 1–2 квітня 2016 р.), міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Фінансова безпека України на сучасному етапі» (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.) та круглих столах: «Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням» (м. Київ, 24 червня 2015 р.), присвяченого 67-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2015 р.).

Публікації. Основні положення й висновки проведеного дослідження відображено в шести наукових статтях, п'ять з яких – у фахових виданнях з юридичних наук в Україні, одна – у зарубіжному виданні, та сімох тезах доповідей, надрукованих за матеріалами науково-практичних конференцій та круглих столів.

Структура дисертації зумовлена метою та завданнями дослідження і дає можливість детально розкрити тему. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел (260 найменувань) і додатків. Повний обсяг дисертації становить 199 сторінок, з них 165 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** наводяться аргументи щодо доцільності вибору теми й аспектів дослідження, обґрунтовується його актуальність, визначається ступінь вивченості

проблеми; формулюються мета й завдання, вказуються використані наукові методи; визначаються наукова новизна одержаних результатів, їх практичне значення, форми апробації, структура й обсяг роботи.

У розділі 1 «Теоретико-правові підходи до розуміння правової природи електронних грошей» розглядається місце електронних грошей в теорії сучасних грошей та фінансово-правова природа електронних грошей, їх поняття та види.

У підрозділі 1.1 «Місце електронних грошей в теорії сучасних грошей» визначається, що теоретико-правова природа електронних грошей протягом певного часу залишалася невизначеною в силу своєї новизни. На підставі аналізу досліджень зарубіжних науковців (А. Беренстейна, Г. Хеббика А. Грінспена, К.Д. Кемпбелла, П. Самуельсона, Ч. Гудхарта, Б. Коена, Б. Фрідмана, А. Вільфера, Т. Танаки, Р. Міллера) констатовано, що у світовій теорії сформувався два погляди на це питання: електронні гроші визначаються або як особливий об'єкт речових прав (гроші в особливій формі), або як засіб обміну, що погашається чи не погашається грошима і зберігається в електронному вигляді.

Зосереджено увагу на дослідженні економіко-правового феномену грошей та наукових підходах до їх визначення (К. Маркса, Л. Лунца, М. Туган-Барановського, П. Самуельсона, С. Фішера, О.П. Подцерковного, Є.А. Алісова, та ін.). Підтримано позицію щодо дуалістичної (економіко-правової) сутності грошей. Вказано, що на сучасному етапі сформувалися два підходи до визначення економіко-правової сутності грошей – історико-логічний (еволюційний), коли сутність грошей визначається через вивчення генезису їх розвитку, та функціональний, коли сутність грошей з'ясовується шляхом дослідження їх функцій. Проаналізовано еволюцію грошей та їх форм, визначено історичну мінливість грошей та уявлення про них. Підтримано позицію, що з огляду на еволюційний підхід до сутності грошей, електронні гроші є новою, еволюційною формою грошей. Визначено етапи розвитку електронних грошей (50-ті роки ХХ ст.; 80-ті роки ХХ ст., 90-ті роки ХХ ст., 2000-ні роки – сьогодення). Досліджено функціональний підхід до грошей, підтримано думку про те, що грошам притаманні функції міри вартості, засобу накопичення, обігу, засобу платежу та світових грошей. На підставі аналізу сутності кожної із зазначених функцій на сучасному етапі і проєкції їх значення відносно електронних грошей зроблено висновок про те, що, виходячи з функціонального підходу до сутності грошей, електронні гроші є новою формою грошей.

У підрозділі 1.2 «Фінансово-правова природа електронних грошей та їх класифікація» визначено, що внаслідок новизни та різнобічності феномена електронних грошей, на сучасному етапі склалися три підходи до визначення фінансово-правової сутності електронних грошей – економічний (електронні гроші розглядаються як матеріалізована або електронна форма банківського білету; як фінансовий продукт з передплаченою вартістю; як засіб обміну); юридичний (електронні гроші розглядаються як сукупність правових відносин, грошове зобов'язання емітента, а у процесі обігу виступають як грошова вимога до нього); технічний (електронні гроші є спеціалізованим електронним імпульсом (файлом)). Спираючись на підтриману раніше позицію щодо дуалістичної природи електронних грошей, автор зазначає, що сутність електронних грошей визначається поєднанням

економічного, юридичного та технічного підходу до визначення їх особливостей. На підставі аналізу Директив ЄС 2000/46/ЄС та 2009/11/ЄС та наукових підходів до особливостей електронних грошей сформульовано авторський погляд на особливості таких грошей, що враховують їх технічний, економічний та юридичний аспекти.

Проаналізовано критерії класифікації електронних грошей, розроблено їх авторську класифікацію. Зосереджено увагу на визначенні та дослідженні фіатних (PayPal, Visa Cash, Octopus тощо) та нефіатних електронних грошей (QIWI, WebMoney тощо). Визначено, що нефіатними електронними грошами є електронні гроші, виражені в одиницях вартості недержавних платіжних систем, емісія, обіг та погашення яких здійснюється за внутрішніми правилами платіжної системи.

Проаналізовано науковий підхід, за якого криптовалюти (Bitcoin, Lifecoin, Peercoin, Ripples та ін) належать до нефіатних електронних грошей. Досліджено історію виникнення, розвитку криптовалют, процес їх створення і обігу. Визначено ознаки криптовалют з урахуванням їх технічної архітектури (пірингової системи, функціонування через блокчейн тощо) та особливостей фінансово-правової сутності, визначених на підставі узагальнення наукових підходів до цього питання (Р. Кохена, А. Гринспанса, Е. Мака, С. Вахрушева, А.Т. Хідзева та ін.). Досліджено підхід до криптовалют як до грошового сурогату, підтримано думку, що таке визначення обумовлене когніцією системи права країн, які використовують подібний термін для визначення фінансово-правової сутності криптовалют. Застосовано еволюційний та функціональний підхід до визначення сутності криптовалют, аргументовано, що криптовалюти виконують всі функції грошей та є новою еволюційною формою електронних грошей. Сформульовано авторське визначення криптовалют.

Порівняно фінансово-правову сутність криптовалюти та віртуальних валют, визначено їх нетотожність.

У **Розділі 2 «Правові основи обігу електронних грошей»** висвітлюються особливості фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей у зарубіжних країнах та становлення й розвиток правового регулювання обігу електронних грошей в Україні.

У *підрозділі 2.1 «Фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей в зарубіжних країнах»* автором зосереджено увагу на дослідженні розвитку правового регулювання обігу електронних грошей у країнах ЄС, азійського регіону, США, Австралії, РФ, Казахстані, Білорусії тощо.

Визначено, що фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей обумовила поява правових прогалів, які з'явилися при використанні електронних грошей в сфері електронної комерції, що набула свого поширення з розвитком торгівлі в мережі Інтернет, вирішити які можна було б лише шляхом прийняття відповідного законодавства.

Констатовано, що першими до врегулювання емісії та обігу електронних грошей вдалися країни азійського регіону, досвід яких був врахований при розробленні законодавства у країнах ЄС. Проаналізовано еволюцію правового регулювання обігу електронних грошей в ЄС, виділено етапи розвитку такого регулювання з урахуванням прийняття Директив ЄС (2000/46/ЄС, 2007/64/ЄС,

2002/65/EC, 2005/60/EC, 2006/48/EC, 2009/110/EC). Вказано, що правове регулювання електронних грошей в ЄС безпосередньо пов'язане з визначенням їх сутності як нової форми грошей. Проведено порівняльний аналіз Директив ЄС 2000/46/EC та 2009/110/EC, визначено основні зміни, які були внесені Директивою 2009/110/EC у правове регулювання обігу електронних грошей (знижено вимоги щодо уставного капіталу емітентів електронних грошей, скасовано монополію банків на емісію та обіг електронних грошей, розширено види діяльності емітентів електронних грошей). Констатовано, що європейський досвід правового регулювання та практики обігу електронних грошей підтвердив неефективність встановлення жорстких методів фінансово-правового регулювання емісії та обігу електронних грошей.

Досліджено досвід імплементації норм Директиви 2009/110/EC у національні системи країн ЄС, визначено, що норми національного законодавства було прийнято або відповідно до зазначеної Директиви, або встановлювалися більш жорсткіші, ніж передбачені Директивою 2009/110/EC вимоги до установ у сфері обігу електронних грошей.

Розглянуто судову справу American Express, Discover та Morgan Stanley проти корпорації Microsoft, асоціації Visa та MasterCard, яка була першим судовим прецедентом у регулюванні обігу електронних грошей в США, і проаналізовано подальший розвиток правового регулювання обігу електронних грошей у цій країні. Визначено, що на сучасному етапі в США правове регулювання обігу електронних грошей різниться на федеральному рівні та рівні штатів: на федеральному рівні в США електронні гроші визначаються як особливий об'єкт речових прав (гроші в особливій формі) і формулюється як «вартість, що зберігається» (як і в ЄС), а на рівні штатів, які не прийняли Закон США «Про уніфікацію грошових послуг», електронні гроші визначаються як засіб обміну, що погашається чи не погашається грошима і зберігається в електронному вигляді.

Визначено моделі правового регулювання обігу електронних грошей, які сформувалися на сучасному етапі у сфері обігу електронних грошей (європейську та американську), визначено особливості, притаманні цим системам. Узагальнено основні методи фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей, які сформувалися на сучасному етапі в зарубіжних країнах.

У підрозділі 2.2 «Становлення та розвиток правового регулювання обігу електронних грошей в Україні» визначена відсутність позиції українського законодавця до сутності електронних грошей, що є основним аспектом при обранні моделі правового регулювання обігу електронних грошей. Вказано, що Україна, обравши європейську модель такого регулювання, залишила цей аспект поза увагою, що призвело до правової колізії та функціонування на фінансовому ринку України операторів електронних грошей без належних правових підстав. Розроблена періодизація розвитку правового регулювання обігу електронних грошей в Україні з урахуванням прийнятих Національним банком України Положень про електронні гроші (2008, 2011 рр.) та судової практики щодо їх оскарження.

Досліджено появу фіатних електронних грошей в Україні (MoneXY, Максi, GlobalMoney, ПРОСТiP) та розвиток правових підстав їх функціонування. Визначено

правові прогалини, що дозволяють функціонувати на території України нефіатним електронним грошам (WebMoney).

Розділ 3 «Шляхи вдосконалення правового регулювання обігу електронних грошей» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1 «Правовий статус криптовалют у зарубіжних країнах та перспективи нормативного закріплення їх обігу в Україні» досліджено стан правового регулювання обігу криптовалют у країнах азіатського регіону, ЄС, пострадянського простору, Ізраїлю, Бразилії та ін. Проаналізована прецедентна практика США щодо легалізації обігу Bitcoin.

Визначено, що в різних країнах підхід до правового статусу криптовалют значно різниться – одні країни визнали доцільність їх використання та працюють над формуванням правової бази, яка б закріпила правовий статус віртуальних валют (як електронних грошей, як обмінних коштів, як специфічного виду валют тощо), а інші країни (Китай, РФ) – відкидають криптовалюту та забороняють їх обіг. Узагальнено причини, що висувуються урядами країн, які забороняють обіг криптовалют, як аргументи проти їх легалізації (криптовалюти використовують у торгівлі наркотиками, зброєю та іншої злочинній діяльності, для легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також для фінансування тероризму). Аргументовано, що основною причиною заборони обігу криптовалют є складність контролю за їх обігом та побоювання урядів втратити загальний контроль над обігом грошей в країні.

Вказано, що правовий статус криптовалют в Україні був невизначеним протягом тривалого часу і лише в 2014 р. їх було визначено як «грошовий сурогат» (листом Національного банку України № 29-208/72899) та заборонено обіг на території країни. Наголошено, що Україна не повинна рухатися шляхом тоталітарних країн, яким простіше відкинути будь-які новації, заборонити їх, аби не завдавати собі зайвого клопоту; навпаки, нашій країні слід орієнтуватися на досвід країн з ефективною економікою (насамперед ЄС), у яких на сьогодні триває активний процес нормативного врегулювання статусу та розроблення правового забезпечення обігу криптовалют.

У підрозділі 3.1 «Напрями вдосконалення законодавства України щодо обігу електронних грошей» вказано, що український фінансовий сектор за рівнем застосування інформаційних технологій значно поступається розвиненим зарубіжним країнам. Виявлено правові проблеми, що обумовлюють такий стан, та на підставі аналізу зарубіжного досвіду, наукових думок та судової практики пропонуються шляхи їх усунення. Визначено, що користуючись правовими прогалинами в українському законодавстві щодо обігу електронних грошей, оператори електронних грошей міжнародних систем здійснюють транзакції з електронними грошима без дотримання вимог українського законодавства. Проаналізовано судову практику притягнення до відповідальності осіб, що здійснюють діяльність з обміну електронних грошей емітентів, які випускають електронні гроші на території України, без належних правових підстав. Визначено, що раніше таких осіб не можна було притягнути до адміністративної відповідальності, а на сучасному етапі вони притягуються до кримінальної відповідальності за ст. 200 Кримінального кодексу

України. Тобто внаслідок недосконалості українського законодавства до кримінальної відповідальності притягуються особи, що порушують вимоги Постанови Національного банку України, яка є нормативно-правовим актом не загальнообов'язкового, а рекомендаційного характеру. Розроблено низку пропозицій щодо вдосконалення законодавства України стосовно обігу електронних грошей.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження на основі здобутків вітчизняної та зарубіжної правничої науки, а також чинного законодавства України та зарубіжних країн і практики його реалізації вирішено наукове завдання з розкриття фінансово-правової сутності електронних грошей, дослідження проблем правового регулювання їх обігу та сформульовано низку висновків і пропозицій щодо вдосконалення такого регулювання в Україні.

1. Український фінансовий сектор за рівнем застосування інформаційних технологій та їх правового забезпечення значно поступається розвиненим зарубіжним країнам. У той час як у зарубіжних країнах протягом двох десятиріч розвивалося фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей, в Україні навіть не робилося спроб щодо розроблення спеціальних нормативних актів, які б врегульовували такі правовідносини, що дозволило зарубіжним операторам електронних грошей фактично захопити український фінансовий ринок обігу електронних грошей (на сучасному етапі 80% такого ринку займає WebMoney Transfer). На сучасному етапі правове регулювання обігу електронних грошей в Україні перебуває на початковій стадії розроблення, містить правові колізії та прогалини і потребує вдосконалення. Користуючись прогалинами у правовому полі України, оператори електронних грошей міжнародних систем здійснюють транзакції з електронними грошима без дотримання вимог українського законодавства. Крім того, прагнення Україною євроінтеграції вимагає подальшого розвитку фінансового сектору за рівнем застосування інформаційних технологій.

2. У сучасних умовах відмови від золотого стандарту, посилення процесів глобалізації та інтеграції світової економіки, розвитку інформаційних та комп'ютерних технологій електронні гроші здатні виконувати всі функції грошей, тому їх можна визначити як їх нову, еволюційну форму, що утворилася в результаті втрати грошами внутрішньої вартості та розвитку безготівкових розрахунків, шляхом поєднання фінансових та технічних інструментів, як перехід на інформаційному етапі розвитку грошей від аналогової до цифрової форми.

3. Електронні гроші є новою формою грошей, які мають такі особливості: 1) за своєю фізичною сутністю є спеціалізованим електронним імпульсом (файлом), який записаний на носій (жорсткий диск комп'ютера або смарт-карту), містить характеристику грошей та кількісне вираження вартості грошового еквівалента, зберігається на електронному пристрої і може циркулювати в такому вигляді в якості платежу з відповідними юридичними наслідками, у тому числі з особами, іншими, ніж емітент; 2) є передплаченим фінансовим продуктом, який випускається після отримання емітентом грошових коштів в розмірі, не меншому від вартості грошового

еквівалента (емітується після отримання коштів в розмірі, не меншій за цю вартість) та не вимагають використання при транзакції банківських рахунків; 3) є зобов'язаннями емітента, якому кореспондується право вимоги до власника таких електронних грошей щодо їх погашення.

4. Класифікація електронних грошей: 1) залежно від типу носіїв: а) на базі смарт-карток; б) на базі комп'ютерних мереж; 2) залежно від ступеня ідентифікації користувача: а) анонімні; б) персоніфіковані; 3) залежно від ліміту вартості: а) суворо обмежені; б) адаптовані до мережових розрахунків; 4) залежно від розрахункової одиниці: а) фіатні; б) нефіатні; 5) залежно від емітента: а) банківські; б) небанківські; 7) залежно від процедури завантаження: а) АТМ; б) банківський рахунок; в) картка; г) мобільний телефон; г) Інтернет; 8) за мультивалютними функціями: а) одноцільові; б) багатофункціональні; 9) залежно від способу зберігання: а) на апаратній основі; б) на програмній основі; 10) залежно від строку їх обігу: а) електронні гроші з обмеженим строком обігу; 11) безстрокові електронні гроші.

5. Специфічним видом електронних грошей є криптовалюти, яким притаманні такі особливості: 1) піринговий характер (криптовалюти емітуються не банком, а мають децентралізований характер, оскільки при випуску криптовалют немає єдиного керуючого центру, який би зберігав інформацію про баланс електронних гаманців користувачів та список транзакцій; 2) відкритий код криптовалют (ідентифікація власників та фіксація факту їх зміни ґрунтуються на сучасних засобах криптографічного захисту, які неможливо «зламати» чи «обійти» за допомогою сучасних технічних засобів); 3) децентралізація (єдиного керуючого центру, який би зберігав інформацію про баланс електронних гаманців користувачів та список транзакцій, немає; 4) відсутність гарантованого забезпечення, оскільки технічно криптовалюти є зашифрованим спеціальною програмою кодом, який розраховується за специфічним алгоритмом; 5) несхильність до інфляції.

6. Криптовалюти та віртуальні валюти не тотожні, а різні поняття. Віртуальні гроші не належать до електронних грошей і за своєю фінансово-правовою природою є внутрішньою електронною валютою мережових співтовариств – соціальних мереж, віртуальних світів та онлайн-ігор, а сфера їх використання обмежена придбанням та продажем віртуальних товарів всередині мережевого співтовариства.

7. Поширення використання в зарубіжних країнах електронних грошей як в електронній комерції, так і в реальній економіці обумовило необхідність розвитку нормативного регулювання їх обігу в різних країнах. Незважаючи на те, що юридична природа договору купівлі-продажу не змінилася від того, яким чином здійснюється акцепт оферти – усно чи за допомогою електронних пристроїв, практика використання електронних грошей довела, що юридичні інструменти, які склалися раніше і ефективно врегульовують традиційні правовідносини.

Розвиток фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей у зарубіжних країнах обумовлювався необхідністю: 1) створення умов для підвищення ефективності державно-кредитної системи; 2) встановлення нагляду за емісією та обігом електронних грошей; 3) підтримання стабільності національної платіжної системи в цілому, підвищення її якості та надійності; 4) забезпечення учасникам обігу електронних грошей максимального захисту; 4) створення умов для

оподаткування операцій з електронними грошима; 5) запобігання переміщенню грошових коштів, що використовуються в незаконних угодах; 6) стимулювання розвитку економічної активності на фінансовому ринку інноваційних технологій.

8. У зарубіжних країнах склалися два підходи до фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей, які різняться залежно від визначення електронних грошей.

В одних країнах до електронних грошей підходять як до особливого об'єкта цивільних речових прав (гроші в особливій формі), а їх визначення формулюється за допомогою поняття «вартість, що зберігається» (Японія, Сінгапур, Китай, Тайвань, Сінгапур, США на федеральному рівні, Казахстан, РФ, Білорусія тощо). У цих країнах фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей носить нормативний характер і характеризується наявністю законодавчо встановлених вимог щодо емітентів електронних грошей, їх ліцензування, суми мінімального капіталу, розміру мінімальних та постійних власних коштів та лімітації технічних засобів, призначених для зберігання та обліку електронних грошей тощо.

В інших країнах електронні гроші визначаються як засіб обміну, що погашається чи не погашається грошима і зберігається в електронному вигляді (Корея, окремі штати США, Австралія). У цих країнах фінансово-правове регулювання обігу електронних грошей має рекомендаційний характер.

9. На сучасному етапі в країнах ЄС сформувався нормативний підхід до фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей, згідно з яким до основних методів такого регулювання належать: 1) державна реєстрація та ліцензування емітентів електронних грошей; 2) встановлення вимог до суми мінімального капіталу, розміру мінімальних та постійних власних коштів та лімітації технічних засобів, призначених для зберігання та обліку електронних грошей, формуванню резервів емітентами електронних грошей; 3) закріплення пруденціального нагляду та контролю за діяльністю учасників операцій з використанням електронних грошей; 4) встановлення відповідальності за порушення фінансового законодавства щодо емісії та обігу електронних грошей.

10. Враховуючи євроінтеграційні прагнення України, у питанні нормативного регулювання обігу електронних грошей особливе значення для нашої країни має досвід ЄС, де становлення фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей відбувалося за такими етапами: з 1994 по 1999 роки – сформована загальна концепція електронних грошей, що передбачала необхідність встановлення монополії банків та інших кредитних організацій на емісію та обіг електронних грошей; підготовка теоретичної бази для розроблення та прийняття відповідного законодавства; з 2000 по 2008 роки – врегулювання емісії та обігу електронних грошей на підставі норм Директиви 2000/46/ЄС, якою врегульовувалися емісія та обіг електронних грошей, нормативно закріплювалося поняття електронних грошей як «вартість, що зберігається», встановлювалися вимоги до установ в сфері обігу електронних грошей, закріплювалися порядок пруденціального нагляду та принципи національного контролю щодо запобігання використанню фінансової системи з метою відмивання грошей тощо; 2009 рік – сьогодні – врегулювання емісії та обігу електронних грошей на підставі норм Директиви 2009/110/ЄС, якою розширено коло

організацій, що відповідали визначенню «установи у сфері обігу електронних грошей», скасовано монополію банків та інших кредитних установ на емісію електронних грошей, знижено рівень вимог до установ у сфері обігу електронних грошей тощо.

11. Усі країни ЄС уніфікували своє законодавство відповідно до норм Директиви 2009/110/ЄС. При цьому зазначена директива використовувалася не лише як крок до уніфікації та гармонізації нормативного врегулювання обігу електронних грошей на європейському просторі, але й як еталон для тих країн, у яких тривав процес створення національного законодавства в сфері регулювання електронних грошей. Норми національного законодавства у країнах ЄС було прийнято або аналогічно до норм вказаної Директиви.

12. Досвід фінансово-правового регулювання емісії та обігу електронних грошей в ЄС свідчить, що занадто жорсткі вимоги до емітентів електронних грошей стають перешкодою для подальшого розвитку власної системи електронних платежів, внаслідок чого при визначенні вимог до установ в сфері обігу електронних грошей необхідно застосовувати збалансований підхід, що забезпечить оптимальне співвідношення як публічно-правових, так і приватних інтересів усіх учасників обігу електронних грошей.

13. Становлення фінансово-правового регулювання обігу електронних грошей в Україні здійснювалося на таких етапах:

2008 – 2010 роки – врегулювання емісії та обігу електронних грошей на підставі норм Положення про електронні гроші в Україні, затвердженого Постановою НБУ від 25.06.2008 № 178, норми якого було розроблено відповідно до норм Директиви 2000/46/ЄС з такими додатковими обмеженнями: емісію грошей могли здійснювати виключно банки; банки могли здійснювати випуск грошей виключно у гривнях; сума електронних грошей на одному електронному пристрої, що перебуває в розпорядженні користувача, та сума однієї транзакції в системах електронних грошей обмежувалася сумою 5000 грн;

2010 рік – теперішній час – врегулювання емісії та обігу електронних грошей на підставі норм Положення про електронні гроші, затвердженого Постановою НБУ від 04.11.2010 № 481, норми якого було розроблено відповідно до норм Директиви 2009/110/ЄС з такими додатковими обмеженнями: емісію грошей мають право здійснювати виключно банки; емітенти мають право здійснювати випуск електронних грошей, виражених лише в гривнях; сума електронних грошей на електронному пристрої, який не може поповнюватися, не повинна перевищувати 4000 грн; сума електронних грошей на електронному пристрої, що може поповнюватися, не повинна перевищувати 14000 грн; емітенти електронних грошей повинні подати до НБУ правила здійснення операцій з електронними грошима для узгодження.

На сучасному етапі на фінансовому ринку України перебувають в обігу фіатні види електронних грошей «GlobalMoney» (емієнт Ощадбанк), НСМЕП ПРОСТІР (емієнтами виступають 59 банків та 16 небанківських установ). GlobalMoney» та НСМЕП ПРОСТІР внесені до Реєстру платіжних систем, систем розрахунків, учасників цих систем та операторів послуг платіжної інфраструктури.

GlobalMoney – це фіатні електронні гроші, що функціонують на базі комп'ютерних мереж на підставі дозволу внутрішньодержавної небанківської платіжної системи на здійснення діяльності, пов'язаної з переказом коштів, платіжною системою яких є внутрішньодержавна небанківська платіжна система «GlobalMoney» (ВНПС «GlobalMoney»). ПРОСТІР є фіатними електронними грошима, що функціонують на базі смарт-карт, платіжною системою яких є Національна платіжна система масових електронних платежів «Український платіжний простір» (НПМЕП ПРОСТІР).

Крім цього, на території України перебувають в обігу нефіатні гроші, основними з яких є WBM (емітент – міжнародна система електронних платежів WebMoney). WBM є нефіатними грошима, оскільки їх емітент WebMoney не узгодив з НБУ правила обігу електронних грошей і не дотримується встановлених національним законодавством обмежень. За офіційною позицією Національного банку України та Державної фіскальної служби України, обіг електронних грошей оператора WebMoney в Україні не відповідає нормам чинного українського законодавства.

14. У різних країнах підхід до правового статусу криптовалют значно відрізняється – одні країни (США, країни ЄС, Канада, Ізраїль, Сінгапур, Японія тощо) визнали доцільність їх використання та працюють над формуванням правової бази, яка б закріпила правовий статус віртуальних валют (як електронних грошей, як обмінних коштів, як специфічного виду валют тощо), а інші країни (Китай, РФ) – відкидають криптовалюту та забороняють їх обіг. Китай заборонив обіг криптовалют у межах власної території після того, як через їх значне розповсюдження уряд майже втратив контроль за обігом грошових коштів в країні. У РФ обіг криптовалют було заборонено через консерватизм фінансової системи, яка неспроможна швидко реагувати на запровадження інноваційних процесів та забезпечити їх належне регулювання.

Незважаючи на заборону криптовалют в окремих країнах, їх обіг в віртуальному просторі продовжує зростати. Юридична заборона на використання криптовалют не стримує процесів їх застосування, а лише не дозволяє державам, які вдаються до такої заборони, брати участь у регулюванні процесів застосування криптовалют, оскільки вони вилучаються із процесу їх обігу.

15. В Україні криптовалюти визнані грошовим сурогатом, і їх обіг заборонено (як у тоталітарних країнах), проте це перешкоджає інтеграції країни у світову економіку посткапіталістичного формату, що природно формується на сучасному етапі, а отже, доцільно, спираючись на досвід країн з розвинутою економікою (насамперед ЄС), дозволити (хоча б з експериментальною метою) обіг криптовалют на території країни, дослідити наслідки такого обігу, розробити методіку впровадження криптовалют в господарські процеси, розробити правове підґрунтя обігу криптовалют, що сприятиме трансформації українського суспільства в більш сучасну форму, виходячи з обраного курсу розвитку політико-економічної системи світу.

16. Належному правовому регулюванню обігу електронних грошей в Україні сприятиме: 1) нормативне визначення електронних грошей як форми грошей;

2) прийняття Закону України «Про емісію та обіг електронних грошей», норми якого б враховували норми Директиви 2009//110/ЕС та Положення № 481; 3) розширення кола емітентів електронних грошей шляхом віднесення до них небанківських установ; 4) встановлення обов'язку з отримання ліцензій небанківськими установами на право емісії та операцій з електронними грошима, що видаватимуться Національним Банком України; 5) запровадження ліцензування діяльності суб'єктів господарювання з прийому електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові гроші; 6) розроблення та прийняття порядку відображення операцій з електронними грошима в податковому та бухгалтерському обліку для емітентів електронних грошей – небанківських установ; 7) відмова від закріплення в податкових нормах вимоги щодо розрахунків за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) для платників єдиного податку першої – третьої груп виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій); 8) передбачення у подальшому особливостей розвитку телекомунікаційних мереж і застосування телефонів як інструментів для проведення фінансових операцій.

17.3 метою вдосконалення законодавства, яким врегульовується обіг електронних грошей в Україні, доцільно:

1) прийняти Закон України «Про емісію та обіг електронних грошей», норми якого б враховували норми Директиви 2009//110/ЕС та Положення НБУ «Про електронні гроші» № 481;

2) ст. 9 Закону України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» доповнити словами: «прийом електронних грошей в обмін на готівкові/безготівкові гроші»

3) з п. 291.6 ст. 296 Податкового кодексу України слова «виключно в грошовій формі (готівковій та/або безготівковій)» виключити;

4) доповнити ст. 192 ЦК України словами «а також електронні гроші»;

5) Положення про електронні гроші, затвердженого Постановою НБУ від 04.11.2010 № 481 доповнити:

ч. 4 п. 1.3 словами «...та небанківські установи, які мають право емітувати електронні гроші на непрофесійній основі та надавати фінансові та нефінансові послуги, безпосередньо пов'язані з випуском електронних грошей»;

6) розробити та прийняти Постанови Національного банку України «Про Порядок видачі ліцензій небанківським установам на право емісії та здійснення операцій з електронними грошима», «Про порядок відображення операцій з електронними грошима в податковому та бухгалтерському обліку для емітентів електронних грошей – небанківських установ».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Проценко А.Т. Місце електронних грошей в теорії сучасних грошей / А.Т. Проценко // Наука та правоохорона. – 2014. – № 3. – С. 269–274.
2. Проценко А.Т. Правове регулювання електронної комерції: зарубіжний досвід країн з розвиненою економікою / А.Т. Проценко // Наука та правоохорона. – 2015. – № 2. – С. 219–225.
3. Проценко А.Т. Электронные деньги: понятие, функции, виды / А.Т. Проценко // Закон и жизнь (Leges et vitae). – 2015. – № 6. – С. 67–70.
4. Проценко А.Т. Фінансово-правова сутність криптовалют: електронні гроші чи грошовий сурогат / А.Т. Проценко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2016. – № 2. – С. 81–85.
5. Проценко А.Т. Правовий статус віртуальних валют: світовий досвід та українські реалії / А.Т. Проценко // Право і суспільство. – 2016. – № 2. – С. 130–134.
6. Проценко А.Т. Правові основи обігу електронних грошей в Україні / А.Т. Проценко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2016. – № 37. – Т. 3. – С. 7–10.
7. Проценко А.Т. Проблемні питання захисту інформації у системі електронних грошей в Україні / А.Т. Проценко // Оперативно-розшукове запобігання корупційним та пов'язаним з корупцією правопорушенням : матер. круглого столу (м. Київ, 24 червня 2015 р.). – К. : ФОП Кандиба Т.П., 2015. – С. 174–178.
8. Проценко А.Т. Європейські тенденції правового регулювання обліку електронних грошей / А.Т. Проценко // Сучасне державотворення та правотворення: питання теорії та практики : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 11-12 грудня 2015 р.). – Одеса : ГО «Причорноморська фундація права», 2015. – С. 104–105.
9. Проценко А.Т. Обіг електронних грошей в Україні: правова основа / А.Т. Проценко // збірник тез круглого столу, присвяченого 67-й річниці прийняття Загальної декларації прав людини (м. Київ, 10 грудня 2015 р.). – К. : ДНДІ МВС України, 2015. – С. 174–177.
10. Проценко А.Т. Директиви ЄС як основа правового забезпечення обігу електронних грошей в країнах ЄС / А.Т. Проценко // Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 лютого 2016 р.). – Запоріжжя : Істина, 2016. – С. 77–79.
11. Проценко А.Т. Фіатні електронні гроші як об'єкт правового регулювання в Україні / А.Т. Проценко // Актуальні питання розвитку та взаємодії приватного та публічного права : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 18–19 березня 2016 р.). – Львів : Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2016. – С. 79–81.
12. Проценко А.Т. Правовий аналіз законодавства України та ЄС щодо обігу електронних грошей / Фінансова безпека України на сучасному етапі : матер. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., присвяченій науковій школі професора В.Т. Білоуса (м. Ірпінь, 25 березня 2016 р.). – Ірпінь : Університет ДФС України, 2016. – С. 242–245.

13. Проценко А.Т. Bitcoin – правові проблеми сучасного та майбутнього / А.Т. Проценко // Актуальні проблеми прав людини, держави та вітчизняної правової системи : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1–2 квітня 2016 р.). – Дніпропетровськ: ГО «Правовий світ», 2016. – С. 82–85.

АНОТАЦІЇ

Проценко А.Т. Правове регулювання обігу електронних грошей в Україні. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Університет державної фіскальної служби України. – Ірпінь, 2016.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню правового регулювання обігу електронних грошей в Україні. Досліджено теоретико-правові підходи до розуміння правової природи електронних грошей, аргументовано, що з огляду на еволюційну та функціональну теорію походження грошей, електронні гроші є новою, еволюційною формою грошей, якій притаманні певні особливості. Проаналізовано правові основи обігу електронних грошей у зарубіжних країнах, виокремлено моделі правового регулювання такого обігу (європейську та американську). Охарактеризовано правові основи обігу електронних грошей в Україні, визначено основні правові проблеми, притаманні такому регулюванню.

Досліджено фінансово-правову сутність та правовий статус криптовалют у зарубіжних країнах та в Україні. Сформульовано визначення криптовалют, висвітлено їх особливості як форми електронних грошей. Запропоновано напрями реформування законодавства України для вдосконалення правового регулювання обігу електронних грошей.

Ключові слова: гроші, електронні гроші, криптовалюти, платіжні системи, емісія та обіг електронних грошей, оператори електронних грошей.

Проценко А.Т. Правовое регулирование обращения электронных денег в Украине. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право. – Университет государственной фискальной службы Украины. – Ирпень, 2016.

Диссертация посвящена комплексному исследованию правового регулирования обращения электронных денег в Украине. Проанализировано место электронных денег в теории современных денег. На основании эволюционной и функциональной теорий происхождения денег аргументирована позиция, согласно которой электронные деньги определены как новая, эволюционная форма денег, которая выполняет все функции денег. Исследована финансово-правовая природа электронных денег, выделены их особенности, осуществлена классификация по различным критериям.

На основании исследования опыта правового регулирования обращения электронных денег в разных странах констатировано, что в современных условиях сформировались две системы правового регулирования электронных денег, которые зависят от того, каким образом определяются электронные деньги: европейская (электронные деньги – форма денег, правовое регулирование их обращения – нормативное) и американская (электронные деньги – способ обмена, правовое регулирование – рекомендационное). Проанализировано развитие электронных денег в ЕС (Директивы 2009/110/ЕС) и унифицирование законодательства в странах ЕС в соответствии с нормами этих директив. Определены основные тенденции финансово-правового регулирования эмиссии и оборота электронных денег в ЕС.

Раскрыты этапы становления финансово-правового регулирования обращения электронных денег в Украине. Указаны виды фиатных и нефитных электронных денег, находящихся в обороте на территории Украины, и проанализирован их правовой статус.

Сформулировано определение криптовалют, освещены их особенности как формы электронных денег. Предложены направления реформирования законодательства Украины относительно совершенствования правового регулирования оборота электронных денег.

***Ключевые слова:** деньги, электронные деньги, криптовалюты, платежные системы, эмиссия и обращение электронных денег, операторы электронных денег.*

Protsenko A.T. Legal Regulation of Movement of Electronic Money in Ukraine. – Manuscript.

Thesis for the Candidate Degree in Law. Speciality 12.00.07 – Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law. – The University of the State Fiscal State Service of Ukraine. – Irpin, 2016.

Thesis is devoted to the complex research of the legal regulation of electronic money movement in Ukraine. Theoretical and legal approaches to the understanding of the legal nature of electronic money are studied, it is substantiated that on the basis of evolutionary and functional theories of the origin of money, the electronic money is a new evolutionary form of money, which has got certain features. The legal basis for the movement of electronic money in foreign countries are analyzed, models of legal regulation of such movement (European and American) are distinguished. The legal support of e-money movement in Ukraine is characterized; main legal problems inherent in such regulation are identified.

Financial and legal nature as well as the legal status of crypto currencies in foreign countries and in Ukraine is studied. Definition of crypto currency is formulated; their features as a form of electronic money are highlighted. The directions of reforming of legislation of Ukraine on the improvement of legal regulation of electronic money are suggested.

***Keywords :** money, electronic money, crypto currencies, payment systems, emission and currency of electronic money, operators of electronic money.*

Підписано до друку 08.11.2016 року. Формат 60x84/16
Папір офсетний. Друк офсетний.
Друк.арк. 0,9. Тираж 100 прим.
Зам. № 5

Видруковано в Національному університеті
державної податкової служби України.
08201, Київська область, м. Ірпінь, вул. Університетська, 31